

Filozofska škola Matice hrvatske **»Uvod u spekulativno mišljenje:** **G. W. F. Hegel, *Fenomenologija*** ***duha* – Predgovor«**

U Đakovu je od 5. do 10. rujna 2016. godine održana V. Filozofska škola Matice hrvatske u suradnji s Katoličkim bogoslovnim fakultetom u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, pod naslovom »Uvod u spekulativno mišljenje: G. W. F. Hegel, *Fenomenologija duha* – Predgovor«. Uz Damira Barbarića, Igora Mikečina, Ozrena Žuneca i Petra Šegedina u radu Škole sudjelovali su i predavači Stjepan Kušar i Stipe Kutleša te studenti i doktorandi na studijima filozofije u Zagrebu, Splitu, Zadru i Đakovu.

Filozofska škola Matice hrvatske osnovana je sa svrhom da intenzivnim i stručnim radom na klasičnim filozofijskim tekstovima studentima i doktorandima pruži dodatno izvan-nastavno obrazovanje. Prva tri dana Škole predavači izlažu i tumače određene teme i probleme vezane za odabrani tekst, nakon čega slijedi rasprava. Nakon izlaganja i tumačenja pojedinih dijelova teksta dva su dana predviđena za iscrpnu analizu određenih dijelova teksta. Tijekom toga seminarskog rada studenti i doktorandi imaju priliku naučiti kako sustavno i precizno iščitavati i tumačiti filozofijski tekst, dok je zadnji dan ostavljen za zajedničku završnu raspravu. Škola je u svom radu dosad obuhvatila niz temeljnih filozofijskih djela poput Aristotelove *Fizike*, Heideggerova *Bitka i vremena*, te Schellingovih *Filozofijskih istraživanja o bitstvu čovječje slobode i predmetima koji su s tim u svezi*.

Za ovogodišnji susret u Đakovu odabran je Hegelov »Predgovor *Fenomenologiji duha*«, tekst iznimno bogat i slojevitog misaonog sadržaja. Tekst *Predgovora* napisan je tek po dovršetku djela, kao Hegelov naknadni sveobuhvatni osvrt na vlastitu filozofiju, ili drugim riječima, kao svojevrsan sažetak cjelokupnoga sistema filozofije. Hegel je svoj sistem filozofije prvotno zamislio kao program koji odgovara duhu vremena, odnosno potrebi da se filozofiju uspostavi kao znanost, a primjereni put za to je izgradnja filozofijskog sistema. Glavni je naslov djela stoga bio *Sistem znanosti*, a prvi dio naslovljen je »Znanost iskustva svijesti«, odnosno *Fenomenologija duha*. Drugi dio trebao je sadržavati spekulativnu filozofiju odnosno logiku kao ontologiku, filozofiju prirode te filozofiju duha, no u tom obliku nikad nije napisan. Zamisao drugoga dijela *Sistema znanosti* može se pronaći u *Enciklopediji filozofijskih znanosti*, koju je Hegel napisao kao studijski priručnik. Predgovor tako predstavlja crtcjeline sistema

kao zadaće vremena, a o tome najbolje svjedoče riječi Nicolaia Hartmanna: »Predgovor ovomu djelu veličanstveno je svjedočanstvo njegove spekulativne visine, programatsko za sve nadolazeće – takoreći predgovor za njegovo cjelokupno životno djelo – kojemu je svojstvena takva zrelost ispunjenja, kakvu su kasnija djela tek povremeno ponovno postizala«.

Prvog dana rad Škole započeo je Barbarićevim »Uvodnim napomenama«. Barbarić je najprije kao uvod u Hegelovo filozofiranje naveo prvu rečenicu Heideggerova djela *Was heißt Denken?*, koja glasi: »U ono što se zove mišljenje dospijevamo kada sami mislimo. Kako bi jedan takav pokušaj uspio, moramo biti spremni učiti mišljenje.« Mišljenje nije nešto što je dano, s čime se rađamo i što nam je pri ruci. Misлити treba znati, a najprije se za mišljenje treba odvažiti, istaknuo je Barbarić citiravši Hegelove riječi iz uvoda u njegova predavanja o povijesti filozofije iz 1817. godine: »Ođvažnost filozofije, vjera u moć duha prvi je uvjet filozofije (...). U početku skrivena i zatvorena bit univerzuma nema nikakve snage koja bi mogla pružati otpor ođvažnosti spoznavanja (...).« Jedino pravo znanje je znanje cjeline svega, filozofija ili je znanje svega što jest ili uopće nije znanje, pa prema tome filozofija mora biti zaokružena cjelina. Potreba filozofije ne rađa se u dohvaćanju prolazne, samo puke pojedinačnosti, ona se ne kreće samo od slučaja do slučaja unutar-svjetskoga zbivanja. Potreba filozofije rađa se u čežnji za izgubljenom harmonijom koja vapi za dohvaćanjem onog općeg koje stoji u temelju svih pojedinačnih stvari. Prema tome, filozofija je u osnovi spoznaja onog apsolutnog, boga. Za Hegela, ođvažnost filozofije, vjera u moć duha razračunavanje je s pojmom samim, njegovog razvijanje i prepuštanje njemu imanentnom kretanju, taj napor, naprežanje pojma (*Anstrengung des Begriffs*).

Nakon »Uvodnih napomena«, uslijedilo je Kutlešino izlaganje pod naslovom »Istina«. Kutleša je svoje izlaganje započeo Hegelevim stavom – ono istinito je cjelina (*Das Wahre ist das Ganze*). Dužnost filozofije, njezina svrha spoznaja je istine, a time i spoznaja cjeline. Pitanje na koje se nastojalo odgovoriti u ovome izlaganju jest: što to jest istina kao cjelina u Hegelovom filozofiranju? Za razliku od elementarne logike, gdje je samo sud nositelj istine, u Hegela nositelj istine nije sud, nego pojam. Istina je u pojmu. Znanstvena istina, istaknuo je Kutleša, može se definirati kao podudaranje predmeta sa samim sobom. Istina koja se na taj način otkriva svojevrsno je zbivanje raskrivanja. To zbivanje i kretanje istine za Hegela nije ništa drugo nego pojam, pojam kao zbivanje istine. Kretanje istine

samokretanje je pojma kao njegova samoimplikacija i samoeksplicacija jer su za Hegela pojam i objektivnost identični. Ono što se pokazuje kao objektivno samo je eksplicacija samoga pojma, tako da je istina koja se nalazi u pojmu zapravo pojam koji zahvaća samoga sebe. Kretanje pojma jest znanje, zato on i jest mjesto istine. Budući da je za Hegela *das Wahre* isto što i *das Absolute*, istina je kao samokretanje pojma pokrenuta neposrednost apsolutnoga u zbivanje i razotkrivanje sebe sama kao istine. Cjelina prema tome nije cjelina dijelova, nego momenata u kojima se odvija pokrenutost pojma.

Završno izlaganje prvog dana održao je Stjepan Kušar pod naslovom »Subjekt«. Kušar je svoje izlaganje započeo poznatim Hegelovim prigovorom na Schellingovu filozofiju identiteta. Identitet, kako je mišljen u Schellingovu sistemu, za Hegela je »poput crne noći u kojoj su sve krave crne«. Upravo ovaj prigovor na slikovit način prikazuje bitna određenja Hegelova shvaćanja sistema. On je ujedno poslužio Kušaru da prikaže ideju svoga izlaganja, a koja se može sažeti kao prikaz momenata u kretanju pojma. *Das Wahre* se u Hegela mora shvatiti ne samo kao supstancija nego i kao subjekt. Kako bi se odgovorilo na pitanje što jest subjekt za Hegela, Kušar je naveo i objasnio odnos i ulogu subjekta u sudu. Na taj način pitanje što je subjekt usmjereno je na pitanje o naravi povezivanja subjekta i predikata, pri čemu se treći moment suda, odnosno kopula shvaća kao akt. U sudu formalne logike kretanje suda odvija se jednosmjerno, na način da predikat o subjektu izriče njegove odredbe. Subjekt je u tom smislu mirujuće sebstvo kojemu se vraća ono predicirano. Nasuprot takvom shvaćanju, za Hegela je supstancija živo kretanje koje samo sebe iz sebe postavlja. Supstancija se uspostavlja u kretanju kao živa supstancija, stoga je supstancija u tom kretanju subjekt; ne nešto statično kao što je to supstancija shvaćena u Spinoze, nego se u kretanju supstancije izriče živa istina stvari. Supstancija kao nositelj same sebe postavlja se u posredovanju (*Vermittlung*) u kojemu ona postaje sebi drugo kroz sebe samu. To postavljanje sebe u drugome snaga je razuma kao momenta kretanja. Pojam *Ver-stand* ima značenje postavljanja, odnosno razum se u tom kretanju pokazuje kao čista jednostavna negativnost. Prvotno postavljanje pomak je čiste neposrednosti, čiste jednostavnosti na način postajanja drugim sebi samome.

Drugi radni dan započeo je Šegedinovim izlaganjem pod naslovom »Razum«. Šegedin je u svom izlaganju najprije naglasio da Hegel supstanciju postavlja suprotno tradicionalnim određenjima *hypokeimenon*, *ousia*, *substantia*; za Hegela je supstancija subjekt, a sav

sadržaj je njezina vlastita refleksija u sebe. Znanost je također svojevrsno kretanje, odnosno egzistencija istine. Istine, kako to ističe Šegedin, ne može biti izvan znanstvenog sistema. Upravo iz tog razloga istina mora imati svoje ozbiljenje putem znanja. Znanje je jedini vid istinske zbilje same. Znanje po sebi je neposrednost, supstancijalnost, zbivanje pak znanja odvija se u refleksiji posredstvom vlastitoga duha. Ono neposredno samo još nije nešto što se posredovalo i u tom smislu se u kontekstu onog neposrednog, odnosno po sebi jesuće supstancije ne može govoriti o znanju. Posredovanje u onome biti-drugim pak, taj produktivni nemir samonegacija je supstancije, u kojoj negaciji se putem druga ona ponovno vraća u sebe, u neposrednu jednakost sa sobom. Uzgibanost supstancije, ta čista jednostavna negativnost za Hegela jest subjekt. Samoposredovanje se pokazuje kao subjektivnost subjekta. Razum kao snaga momenta razlaganja i sam je produktivna samonegacija. U momentu samonegacije, u razlaganju predmeta na izvorne elemente, u toj eksplicaciji snage razuma, javlja se duh kao sebstvo, odnosno duh kao kretanje svijesti. Samo to kretanje put je od neznanstvenosti do znanstvenosti. U refleksiji duh spoznaje sebe sama i u tom momentu samosvijesti predmet postaje znanjem. Za znanje se ono drugo pojavljuje kao predmet te se u tom kontekstu može govoriti o izvanjštenju onog spoznatljivog. U samoj snazi razuma, u tom izvanjštenju mnoštva, sadržana je i narav koja teži jedinstvu, narav koja hoće ukinuti razliku znanja i bitka i uzdići se do pojma, što je i svrha same *Fenomenologije duha*. Ona ima zadaću da se kroz sve ono što se sviješću dade iskusiti, sva ona pojavnost koja se javlja kao istinita i neistinita, ukine kao prividna i dovede do istinskoga znanja, odnosno pojma.

Nakon Šegedinova izlaganja uslijedilo je izlaganje Ozrena Žuneca pod naslovom »Duh i pojam«. U izlaganju Žunec je nastojao približiti pojam onog umskog u razlici spram snage razuma. Žunec naglašava da Hegel, kako se to može vidjeti iz prethodnih izlaganja, stavlja naglasak na kretanje, a ne na svrhu, zbog toga što je za Hegela postajanje jednako bitno kao i rezultat. Duh je ono apsolutno, koje u Hegela nije shvaćeno kao odriješeno, odvezano (*absolvere*) od svega, nego kao dovršeno, savršeno, a što se kod Hegela mora misliti kao postajanje svjesnim sebe u cjelini svijeta. Istinska je snaga duha upravo u tome da se u onome biti-drugim može zadržati i ostati duhom. U pojmu predmeta mišljenje postaje zbiljsko; u onom bitnom, unutrašnjem, vlastitom sebstvu predmeta duh spoznaje sebe. Taj sebeznajući duh nije ništa drugo doli znanost sama. U tom nemiru, u

tom kretanju duha kroz posredovanje odvija se izlaženje duha iz sebe i ponovno vraćanje u sebe. U *Znanosti logike* Hegel navodi tri momenta logike koji su ujedno i tri momenta kretanja duha. Prvi moment je ono apstraktno. U početku je ono apsolutno (bitak) samo čisti pojam (*an sich*). Drugi moment je negacija početnih određenja, odnosno dijalektički ili negativno-umski moment. Ovdje je bitak ništa (skeptizam, puko vanjsko proturječje). No negacija je vlastita istinska narav stvari ili imanentno izvođenje razumskih određenja, odnosno samoukidanje u drugome (*für sich*). To je pokrećuća duša znanosti – dijalektika. Treći moment je spekulativan ili pozitivno-umski. Negiranjem same negacije (smrti), samog onog imanentnog izlaženja dolazi se do pojma. Život duha sastoji se upravo u tome da u toj drugosti pronalazi sebe suočavajući se s onim najstrahovitijim. Ono suprotno se pritom ne odbacuje, nego se zadržava i nadilazi (*Aufhebung*). Kroz posredovanje, duh se vraća samome sebi, ali ne više kao apsolutni bitak (*an sich*), nego kao sebe znajući duh (*an sich und für sich*).

Izlaganjem Igora Mikecina pod naslovom »Spekulativna rečenica« započeo je zadnji radni dan prvoga dijela Škole. Mikecin je temu svojega izlaganja započeo pitanjima: »Koja forma rečenice odgovara spekulativnoj filozofiji?« te »U kojem smislu se spekulativna istina može jezično prikazati?«. Odgovori na ta pitanja ujedno su i Hegelova kritika takozvane obične forme rečenice. Ustrojstvo rečenice Hegel shvaća kao ustrojstvo suda, koji nije ništa drugo doli rečenica uzeta kao iskaz mišljenja. Obična forma rečenice odgovara naravi razuma i njegovoj moći predstavljanja, koje ima svoju materijalnu i formalnu stranu. Materijalno mišljenje je svijest podvrgnuta sadržaju mišljenja, dok formalno ili rezonirajuće mišljenje, za razliku od materijalnog ne poštuje sadržaj jer posjeduje svojevrstu slobodu spram njega. Negativno odnošenje spram sadržaja Hegel naziva taštinom (*Eitelkeit*). Za razliku od materijalnog i formalnog mišljenja Hegel postavlja spekulativno mišljenje koje se upušta u navlastito kretanje samoga sadržaja te ga slobodno promatra. Spekulativni način mišljenja odgovara poimajućem mišljenju (*das begreifende Denken*). U razumskom mišljenju supstrat je mirujući subjekt. On je osnova suda dok se predikat shvaća kao nešto slučajno. Predmet pak spekulativnoga mišljenja nije subjekt kao supstrat, nego kao pojam, kao već spomenuto samokretanje pojma. Spekulativna rečenica za Hegela ima zadaću razoriti formu rezonirajuće rečenice. Subjekt pritom više nije podloga (*substratum*), nego prelazi u sva svoja određenja, odnosno predikate i u njima se ukida, dok

predikat dobiva supstancijalno određenje. Na taj način spekulativno kretanje samo postaje pravim sadržajem spekulativne rečenice, a ne više izvanjska određenja subjekta kao u rezonirajućem sudu. Ovo kretanje pojma odvija se pomicanjem supstancijaliteta prema predikatu, subjekt pritom nestaje kao puka mirujuća podloga, a na mjesto subjekta dolazi znajuće Ja samo. No u tom kretanju prema predikatu zbiva se protuudar (*Gegenstoß*) u spekulativnoj rečenici, koji kretanje vraća s predikata natrag na subjekt i time dopijeva do identiteta subjekta i predikata, u kojem je subjekt ujedno pojmljen kao supstancija.

Završno izlaganje prvoga dijela Škole održao je Damir Barbarić pod naslovom »Kretanje apsolutnog duha«. U svom izlaganju Barbarić je u kontekstu kretanja apsolutnog duha nastojao približiti svrhu filozofije navodeći da je samosvrha filozofije izricanje istine u punoj slobodi duha. Tek kada se svijest odvoji od proizvoljnih, posebnih svrha, tek tada nastupa sloboda. U tom odvajanju od svega što je nebitno i slučajno svijest nastoji iz pojedinačnosti dohvatiti ono opće i bitno. Predočavanje daje podlogu na koju se nanosi sve osjetilima dohvaćeno, a podloga svega toga samo su predrasude. Filozofijom se ukidaju sve te točke i oslonci za koje se svijest hoće čvrsto držati te u mišljenju nastoji »uzgibati hipoteze«. Velika je prednost imati oslonce, kako bi se u osnovi znalo što je pravo, a što krivo, no takva pravila koja nam daje razum filozofiji su nedovoljna. Odvažiti se, biti hrabar, bitni je karakter *ethosa* u kojem se filozofira. Odvažnost istinskoga filozofa očituje se u nastojanju da se izgubi čvrsti oslonac i da se napuste sve ograničene predodžbe o istini, pravu, prirodi, bogu i svemu onome što nam je nekako poznato i vrijedno. Odluka da se filozofira jest upuštanje u čisto spekulativno mišljenje u kojemu se ostaje lebdjeti u čistome nemiru života. U tim trenucima, kada se gubi sve poznato, a ono nepoznato je u strogom smislu riječi nerazumljivo, nastaje jeza i nesigurnost. Upuštanjem u sadržaj mišljenja dolazi se do gospodstva nad sadržajem, koje dopušta sadržaju njegovo navlastito kretanje.

Nakon pojedinačnih izlaganja i tumačenja osnovnih pojmova iz »Predgovora«, uslijedila je dvodnevna detaljna analiza teksta, te završna rasprava. Izlagači su tako najprije obuhvatili i izložili osnovne momente kretanja duha koje su potom produbili i razjasnili interpretacijom i temeljitom analizom teksta.

Denis Novko